

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ЛЮДИНОЮ СВОЇХ ПРАВ І СВОБОД

Похил Олександр Миколайович,

здобувач кафедри конституційного права України,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,

Україна, м. Харків

e-mail: advokat.pohil@ukr.net

ORCID 0000-0003-1008-9590

Розглянуто питання застосування міжнародно-правових засобів захисту людиною своїх прав і свобод в Україні. Розкрито зміст основних актів міжнародного права, які гарантують можливість захищати свої права і свободи від протиправних посягань. Продемонстровано особливе місце міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, в системі джерел права. зазначено, що звернення до Європейського суду з прав людини для захисту прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, є сьогодні одним із найбільш ефективних засобів захисту своїх прав, що зумовлено, з одного боку, обов'язковістю виконання Україною його рішень, з іншого – наданням таким рішенням статусу джерел права, які суди зобов'язані застосовувати при вирішенні конкретних справ. Вказано, що остання особливість дозволяє визнати звернення до ЄСПЛ для захисту своїх прав одночасно формою самозахисту (захист приватного інтересу) та формою захисту прав і свобод інших осіб (захист публічного інтересу). Наголошено на необхідності вирішення системної проблеми невиконання рішень національних судів, що є порушенням гарантованого Конвенцією права на справедливий суд. Доведено, що Основним Законом гарантовано право звертатися за захистом своїх прав і свобод як до міжнародних судових установ, так і до органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Запропоновано додати до переліку підстав для перегляду рішень національних судів у зв'язку з виключними обставинами встановлення факту порушень Україною міжнародних зобов'язань органами деяких міжнародних організацій, насамперед Комітету з прав людини ООН та Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав. Обґрунтовано доцільність визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду шляхом ратифікації Римського статуту МКС.

Ключові слова: право на захист своїх прав; самозахист; міжнародно-правові засоби захисту; звернення до міжнародних інституцій.

Вступ. Конституція України гарантує кожному право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Зазначена норма відповідає прагненням нашої держави приєднатися до європейського співтовариства та бути частиною цивілізованого світу. Водночас

забезпечення її реалізації покладає додаткові обов'язки на Україну, а ефективність різних міжнародно-правових засобів захисту людиною своїх прав і свобод відрізняється, чим обумовлена актуальність роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості міжнародно-правових засобів захисту людиною своїх прав, їх нормативний або інституційний блок вивчались такими науковцями, як М. Безсонова, Д. Віткаускас, Я. Гессбруегге, Г. Диков, А. Зубарева, А. Кориневич, Л. Летнянчин, П. Мартиненко та ін. Доктрину і практику права на захист у міжнародних кримінальних судах було комплексно досліджено В. Гутником.

Мета статті – дослідити основні міжнародно-правові засоби захисту людиною своїх прав і свобод через призму ефективності їх застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Концепція прав людини втратить сенс без забезпечення їх захисту. Тому, так само як держава повинна володіти правом захищати власний суверенітет від будь-яких форм агресії, – людина повинна володіти правом захищати свої права від протиправних посягань. Ця теза була відображена у ст. 51 Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі ООН), де передбачено, що цей статут жодним чином не зачіпає невід'ємного права на індивідуальну або колективну самооборону, якщо відбудеться збройний напад на Члена Організації, доти, поки Рада Безпеки не вдасться до заходів, необхідних для підтримки міжнародного миру й безпеки [1].

У даному контексті Ян Арно Гессбруегге (Jan Arno Hessbruegge) розглядає право на самозахист як загальний принцип, який здійснює вплив на міжнародне регулювання прав людини на трьох рівнях:

1. Рівень держава-індивід (вертикальні відносини зверху до низу), оскільки самозахист виправдовує можливість відступити від зобов'язань держави із забезпечення права на життя у мирний час та в часи збройних конфліктів.

2. Рівень індивід-індивід (горизонтальні відносини), оскільки норми міжнародного права встановлюють межі того, наскільки широко або вузько

національні закони можуть встановлювати межі самозахисту між приватними особами.

3. Рівень індивід-держава (вертикальні відносини знизу до верху), оскільки право на самозахист дозволяє окремим особам і навіть цілим народам вчиняти насильницький опір окремим порушенням прав людини, які вчиняються державою або від її імені [2, с. 18].

Починаючи з другої половини ХХ ст. створюється значна кількість міжнародно-правових документів, покликаних гарантувати захист прав людини на кожному із зазначених рівнів. Одним із найбільш всеохоплюючих є Декларація ООН (далі Декларація) про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загально визнані права людини та основні свободи від 09.12.1998 р. Декларацією закріплено право захищати не лише свої, а й права і основні свободи інших людей, а й визначено конкретні способи, засоби та форми такого захисту (статті 5–13), а також обов'язки держави, неурядових організацій та кожної людини щодо захисту прав людини.

Водночас окремі елементи механізму захисту своїх прав було закріплено на міжнародному рівні ще задовго до прийняття декларації. Аналіз міжнародно-правових засобів захисту людиною своїх прав і свобод, з точки зору української правової системи, доцільно здійснювати у розрізі їх нормативного (обов'язкові або рекомендаційні акти) та інституційного забезпечення. У даній роботі ми торкнемось лише окремих, найбільш юридично значущих або необхідних для впровадження, міжнародно-правових засобів захисту людиною своїх прав і свобод.

Першочергово варто виділити чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (далі – міжнародні договори). Важливість їх виокремлення в контексті права на захист своїх прав зумовлена особливим місцем в ієрархії джерел права. Так, відповідно до ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Віденською конвенцією про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р., до якої Україна приєдналась у 1986 р. (з певними зауваженнями), у ст. 27 передбачено, що її учасник не може посилається на положення внутрішнього права (законодавства) для виправдання невиконання договору.

Крім цього, у правовій системі України було закріплення положення, які передбачають необхідність застосування правил міжнародного договору, який набрав чинності, якщо ним встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України (ч. 2 ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 р. № 1906-IV, ч. 5 ст. 7 Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV (далі – КАС України), ч. 8 ст. 10 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (далі – ЦПК України), ч. 8 ст. 11 Господарського процесуального кодексу України від 06.11.1991 р. № 1798-XII (далі – ГПК України), ч. 4 ст. 9 Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (далі – КПК України)). Тому в ієрархії нормативно-правових актів України, сформованій за критерієм їх юридичної сили, міжнародні договори розташовані вище законів України.

Глобалізаційні процеси, курс на європейську інтеграцію, який був підтверджений Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)» від 07.02.2019 р. № 2680-VIII, зумовили укладення Україною значної кількості міжнародних договорів. Частина з них передбачає можливість звернення за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, що гарантовано ч. 5 ст. 55 Конституції України та створює інституційні гарантії захисту своїх прав. Тому пропонуємо зосередитись на основних з них.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (далі – Конвенція) є визначним надбанням країн-членів Ради Європи, до числа яких у 1995 р. приєдналась й Україна. Попри регіональну дію

вона стала ефективним засобом захисту прав, що зумовлено, насамперед, такими чинниками:

– можливість прийняття Протоколів до Конвенції дозволяє застосовувати динамічний підхід щодо розуміння та захисту прав людини з урахуванням розвитку суспільних відносин (як приклад можна зазначити зміну підходів щодо застосування смертної кари відповідно до положень Конвенції, протоколів шість та тринадцять);

– відповідно до ст. 19 Конвенції для забезпечення дотримання державами їх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї на постійній основі функціонує Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ);

– згідно зі ст. 46 Конвенції та ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV остаточне рішення ЄСПЛ проти України є обов'язковим для виконання;

– ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачає необхідність застосування при розгляді справ національними судами Конвенції та практики ЄСПЛ як джерел права (поняття «практика» ЄСПЛ вживається у законі як практика Європейського суду з прав людини та Європейської комісії з прав людини проти будь-якої договірної сторони);

– згідно з ч. 2 ст. 6 КАС України, ч. 4 ст. 10 ЦПК України, ч. 4 ст. 11 ГПК України, ч. 2 ст. 8, ч. 5 ст. 9 КПК України суди застосовують принцип верховенства права з урахуванням практики ЄСПЛ та використовують її як джерело права;

– оскільки комплекс прав, гарантованих Конвенцією, значною мірою відповідає їх переліку в Конституції України, це дозволило Конституційному Суду України (далі – КС України) сформулювати принцип дружнього ставлення до міжнародного права та враховувати практику тлумачення та застосування Конвенції ЄСПЛ при розгляді справ (Рішення КС України у справі про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу від

01.06. 2016 р. № 2-рп/2016).

Як зазначає М. В. Безсонова (M. V. Bezsonova), Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. заснувала один із найефективніших міжнародних регіональних механізмів захисту основних прав і свобод. Завдяки належній діяльності Європейського суду з прав людини у жертв порушень з'явилася можливість захистити свої права, а Європейська конвенція з прав людини набула в той же час свого ефективного змісту [3, с. 180].

Принцип дружнього ставлення до міжнародного права, встановлення обов'язку тлумачити принцип верховенства права з урахуванням рішень ЄСПЛ та визнання їх, на рівні з Конвенцією, джерелом права – дозволяють говорити про подвійну направленість механізму захисту особою своїх прав при зверненні до ЄСПЛ. За аналогією з інститутом конституційної скарги (коли визнання закону неконституційним, як результат захисту особою власних прав, матиме наслідком захист прав інших осіб), звертаючись до ЄСПЛ особа захищає, насамперед, власні права. Однак після ухвалення рішення ЄСПЛ воно стає джерелом права в Україні, тим самим опосередковано захищаються гарантовані Конвенцією права і свободи інших людей.

Як приклад такого опосередкованого захисту можна навести рішення ЄСПЛ у справі «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16, які були об'єднані) від 22.05. 2018 р. [4]. Справа стосувалася так званого мораторію (заборони) на відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення, який, починаючи з 25.10.2001 р. (дати набуття чинності Земельного кодексу України від 25.10.2001 р. № 2768-III), постійно відстрочується до прийняття закону про ринок землі в Україні (на разі відповідні обмеження закріплено в п. 15 Перехідних положень Земельного кодексу України, а їх дія продовжена до 01.01. 2020 р.).

ЄСПЛ хоча й підтвердив, що країни з перехідною економікою можуть запроваджувати певні обмеження щодо розпорядження окремими об'єктами права власності (такими як землі сільськогосподарського призначення), однак

констатував порушення Україною ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Зокрема, ЄСПЛ наголосив на нездатності органами влади дотримуватись встановлених строків дії обмежень (що може вважатися порушенням принципу правової визначеності, як от передбачуваності регулювання суспільних відносин), порушенні балансу між інтересами заявників і суспільства та перевищенні меж дискреційних повноважень («меж розсуду») Україною.

Водночас рішення ЄСПЛ «Зеленчук і Цицюра проти України» було застосовано як джерело права національними судами у справі № 227/1505/18. Спир стосувався договору міни ТОВ «Агрофірма «Каравай», умови якого передбачали необхідність передачі у власність (з доплатою) особі земельної ділянки, призначеної для ведення товарного сільськогосподарського виробництва [5]. Прокурор просив визнати договір недійсним, аргументуючи це дією згаданого «мораторію». Однак рішенням Донецького апеляційного суду від 10.10.2018 р. було залишено без змін рішення Добропільського міськрайонного суду Донецької області від 23.06.2018 р., яким суд відмовився визнавати такий договір недійсним застосувавши рішення ЄСПЛ у справі «Зеленчук і Цицюра проти України» як джерело права. Таким чином, громадяни Зеленчук і Цицюра, захищаючи свої права в ЄСПЛ, опосередковано здійснили захист прав сторін у розглянутій національними судами справі № 227/1505/18.

З точки зору права на захист своїх прав варто відмітити статті конвенції, які гарантують право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання (ст. 5), право на справедливий суд (ст. 6), право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами (ст. 11), право на ефективний засіб юридичного захисту (ст. 13), право на оскарження в кримінальних справах (ст. 2 Протоколу № 7) тощо.

Особливої важливості в контексті досліджуваного питання набуває право на справедливий суд, оскільки судовий захист є загальноновизнаною та найбільш ефективною гарантією захисту прав і свобод. Адже, вирішуючи справи щодо порушення ст. 6 Конвенції, ЄСПЛ дає свого роду оцінку ефективності роботи

судової системи країни-члена Ради Європи загалом.

Варто зауважити, що право на справедливий суд не обмежується виключно судовим зверненням. У результаті небуквального, контекстного тлумачення ст. 6 Довидас Віткаускас (Dovydas Vitkauskas) і Григорій Диков (Hryhorii Dykov) встановили, що серед низки імпліцитних вимог (які прямо не вбачаються з тексту) положення ст. 6 Конвенції є право на доступ до суду («Голдер проти Сполученого Королівства» (Golder v. the United Kingdom), пп. 26–40), право на виконання судових рішень («Горнсбі проти Греції» (Hornsby v. Greece), пп. 40–45) і право на остаточність судових рішень («Брумареску проти Румунії» (Brumărescu v. Romania), пп. 60–65) [6, с. 12].

Саме в аспекті невиконання 12143 судових рішень ЄСПЛ констатував порушення зобов'язань України у справі «Бурмич та інші проти України» від 12.10.2017 р. Вирішення заяв у цих справах є значною мірою частиною процесу виконання пілотного рішення у справі «Іванов проти України» від 15.10.2009 р., а відшкодування за системну проблему, констатовану у справі Іванова, має бути надано всім потерпілим [7].

Загальна декларація прав людини (далі – *Загальна декларація*) від 10.12.1948 р. Наразі у доктрині немає одностайної думки щодо юридичної сили *Загальної декларації*. Одні науковці стверджують, що *декларація* юридичної сили не має, адже прийнята вона була резолюцією Генеральної Асамблеї ООН. Інші відзначають, що жодна держава-член ООН не проголосувала 10.12.1948 р. проти прийняття *Декларації*, отже, можна стверджувати, що *Загальна декларація прав людини* є міжнародно-правовою нормою звичаєвого характеру [8, с. 178–179].

Проте, як зауважує у зв'язку з цим Л. І. Летнянчин (L. I. Letnianshyn), *Загальна декларація прав людини* 1948 р. увійшла в історію як міжнародний політико-правовий документ, який уперше системно сформулював основи сучасного демократичного правового статусу людини [9, с. 113]. В аспекті права на захист своїх прав у ній було закріплено низку важливих положень, а саме: право на визнання правосуб'єктності (ст. 6); право на рівний захист від

якої б то не було дискримінації (ст. 7); право на ефективне поновлення у правах (ст. 8); право на розгляд справи прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом (ст. 10); право на захист від безпідставного втручання у особисте і сімейне життя (ст. 12); право шукати притулку від переслідувань (ст. 14); право на свободу мирних зборів і асоціацій (ст. 20); право створювати професійні спілки й входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів (ст. 23); право на захист моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць (ст. 27).

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (далі – МПГПП) і *Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права* (далі – МПЕСКП) від 16.12.1966 р. Поряд із Загальною декларацією, одними з основних документів Організації Об'єднаних Націй у сфері прав людини є Міжнародний пакт про громадянські та політичні права і Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 р.

Як зазначає П. Ф. Мартиненко (P. F. Martynenko), та обставина, що проекти Декларації і Пактів розробляла одна й та ж Комісія прав людини, утворена на початку 1946 р., виявилась щасливою випадковістю, оскільки вона забезпечила наступність і логічну послідовність у викладі змісту Декларації та Пактів і тим самим визначила їх функціональний взаємозв'язок: призначення Декларації полягало у самому визначенні прав людини (в новому контексті ООН), тоді як призначення Пактів – втілення міжнародних норм про права людини у конкретні позитивні правові зобов'язання держав [10, с. 27].

За даними Міністерства юстиції України, МПГПП та його окремі положення застосовувалися національними судами при ухваленні більше ніж 14 тис. рішень [11, с. 6].

Проте в альтернативній доповіді про виконання Україною Міжнародного пакту про громадянські та політичні права експерти та аналітики української Гельсінської спілки з прав людини, здійснивши огляд Єдиного реєстру судових рішень, встановили, що в 2017 р. положення Пакту згадувались у 727 рішеннях цивільного судочинства. У кримінальному процесі положення Пакту

згадувались у 88 рішеннях, в адміністративному судочинстві – у 648 справах. Окрім цього, статистика щодо застосування положень Пакту національними судами не ведеться [12].

МПГПП поглиблює гарантії громадянських і політичних прав Загальної декларації, що забезпечується діяльність Комітету з прав людини ООН. Згідно зі ст. 1 Факультативного протоколу (до якого Україна приєдналась у 1990 р.) Комітет з прав людини ООН уповноважений приймати й розглядати повідомлення від осіб, які підпадають під його юрисдикцію і які твердять, що вони є жертвами порушень державою-учасницею якогось із прав, викладених у МПГПП. До його складу входять 18 членів, які обираються на 4 роки.

Так, 25 липня 2018 р. під час 123-ї сесії Комітету ООН з прав людини стосовно повідомлення № 2250/2013 було ухвалено рішення у справі громадянина України щодо порушення ст. 25 та ч. 2 ст. 2 МПГПП [13].

Справа стосувалася порушень прав кандидата в депутати до Севастопольської міської Ради Олексія Каташинського на місцевих виборах у 2010 р. Так, відповідно до матеріалів справи під час перерахунку голосів комісією вищого рівня зникла виборча документація з виборчої дільниці, на якій кандидат Каташинський здобував перемогу з відривом у 59 голосів від свого опонента – кандидата «Г». Жодних ефективних розслідувань такого зникнення не було здійснено, а голосування на зазначеній дільниці були визнані недійсними, що призвело до перемоги громадянина «Г» з відривом у 44 голоси. Комітет з прав людини ООН дійшов висновку, що Україна є відповідальною за порушення прав Олексія Каташинського за ст. 25 (право на участь у веденні державних справ, голосувати і бути обраним) як самостійною статтею, так і в сукупності з ч. 3 ст. 2 (право на ефективний засіб правового захисту) МПГПП, а тому зобов'язана:

- надати адекватну компенсацію;
- вжити належні заходи сатисфакції, включно з відшкодуванням на судові (юридичні) витрати, а також нематеріальні збитки, завдані автору;
- вжити всіх необхідних заходів для запобігання настання схожих

порушень у майбутньому.

Однак з точки зору інституційного забезпечення права на захист своїх прав шляхом звернення до Комітету з прав людини ООН існують певні проблеми, на які звертають увагу науковці [14, с. 175] та експертне середовище [12].

Справа в тому, що підставою для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом (відповідно до п. 3 ч. 5 ст. 361 КАС України, п. 2 ч. 3 ст. 421 ЦПК України, п. 2 ч. 3 ст. 320 ГПК України, п. 2 ч. 3 ст. 459 КПК України). Комітет з прав людини ООН є міжнародною організацією, а тому в контексті національного законодавства не може вважатися міжнародною судовою установою. Це унеможлиблює перегляд судових рішень, щодо яких Комітетом з прав людини ООН було встановлено порушення МПГПП.

На нашу думку, з метою забезпечення ефективного захисту людиною своїх прав гарантованих МПГПП рішення Комітету з прав людини ООН варто визнати підставою для перегляду рішень національних судів.

Адже, по-перше, ч. 5 ст. 55 Конституції України передбачає право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод як до відповідних міжнародних судових установ, так і до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Вочевидь такий захист повинен бути ефективним.

По-друге, МПГПП є джерелом права й має вищу юридичну ніж закони та підзаконні акти. Водночас Комітет з прав людини ООН здійснює нагляд за додержанням МПГПП, а його юрисдикція визнана Україною в 1990 р.

По-третє, ч. 8 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII передбачає, що обов'язковими до виконання на території України за умов, визначених законом, а також відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою

України, є не лише рішення міжнародних судових установ, а й аналогічні рішення інших міжнародних організацій щодо вирішення спорів.

Варто зауважити, що дана ініціатива була підтримана авторами Проекту Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання рішень міжнародних організацій з метою захисту прав людини» від 19.05.2015 р. [15]. Однак 18.09.2018 р. вказаний законопроект був знятий з розгляду.

Стосовно МПЕСКП – забезпечення реалізації гарантованих у ньому прав здійснюється Комітетом ООН з економічних, соціальних і культурних прав. Однак його компетенція Україною не визнана, оскільки не було ратифіковано Факультативний протокол до МПЕСКП.

Статuti міжнародних кримінальних судів. Окремо слід зупинитися на міжнародно-правових документах, що передбачають таку форму реалізації права на захист своїх прав, як звернення до міжнародних кримінальних судів.

Право на захист у міжнародних кримінальних судах, як зазначає В. В. Гутник (V. V. Hutnyk), нормативно закріплене у ст. 21 (4) (d) Статуту МКТЮ (Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії), ст. 20 (4) (d) Статуту МКТР (Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди), ст. 19 (4) (d) Статуту ММКТ (Механізм для міжнародних кримінальних трибуналів) та ст. 67 (1) (d) Статуту МКС (Міжнародного кримінального суду), які передбачають право обвинуваченого захищати себе особисто, чи використовувати правову допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя [16, с. 200].

І хоча Україна не ратифікувала статuti міжнародних кримінальних судів, враховуючи збройну агресію Російської Федерації, яка мала наслідком тимчасову окупацію частини території, особливої актуальності набуває питання ратифікації Римського статуту Міжнародного Кримінального Суду (далі Статут МКС).

Спроба ратифікації Статуту МКС, підписаного від імені України 20.01.2000 р., була зроблена у 2001 р. Однак Конституційний Суд України висновком від 11.07.2001 р. № 3-в/2001 (справа про Римський Статут) визнав його таким, що не відповідає Конституції України, в частині, що стосується положень абзацу десятого преамбули та ст. 1 Статуту, за якими «Міжнародний кримінальний суд ... доповнює національні органи кримінальної юстиції».

Конституційний Суд України звернув увагу, що МКС є постійним органом уповноваженим здійснювати юрисдикцію щодо осіб, відповідальних за найсерйозніші злочини, які викликають стурбованість міжнародного співтовариства, водночас наголошує, що цей Суд доповнює національні органи кримінальної юстиції. Це істотно відрізняє Міжнародний кримінальний суд від міжнародних судових органів, зокрема Європейського Суду з прав людини, право звертатися до яких за захистом своїх прав і свобод закріплено в ч. 4 ст. 55 Конституції України. Такі міжнародні судові органи порушують справу лише за зверненням осіб, причому особа може звернутися до них виключно після використання всіх національних засобів правового захисту. Тому Конституційний Суд України вбачав неузгодженість положень Статуту МКС з положеннями частин 1, 3 ст. 124 Конституції України (у чинній на той момент редакції).

Проте конституційною реформою щодо правосуддя 2016 р. від 02.06.2016 р. № 1401-VIII положення ст. 124 було змінено. Зокрема, у ч. 6 ст. 124 Основного Закону було передбачено, що Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду (зазначене положення набирає чинності з 30.06.2019 р.).

Висновки. Таким чином, можливість захисту людиною своїх прав і свобод від протиправних посягань за допомогою міжнародно-правових засобів захисту гарантується в Україні на конституційному рівні. Нормативні механізми такого захисту визначаються міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Ефективне

застосування міжнародно-правових засобів захисту забезпечується вищою, порівняно із законами та підзаконними актами, юридичною силою міжнародних договорів, а також функціонуванням відповідних правозахисних інституцій.

Одним із найбільш ефективних міжнародно-правових засобів захисту своїх прав сьогодні є звернення до ЄСПЛ, що зумовлено, з одного боку, обов'язковістю виконання Україною його рішень, з іншого – наданням таким рішенням статусу джерел права, які суди, разом з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, зобов'язані застосовувати при вирішенні конкретних справ. Остання особливість дозволяє стверджувати, що звернення до ЄСПЛ для захисту своїх прав виступає формою самозахисту (захисту приватного інтересу) та, одночасно, трансформується у форму захисту прав і свобод інших осіб (захисту публічного інтересу). Особливої актуальності сьогодні набуває вирішення системної проблеми невиконання рішень національних судів, що є порушенням гарантованого Конвенцією права на справедливий суд.

Основним Законом гарантовано право звертатися за захистом своїх прав і свобод як до міжнародних судових установ, так і до органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Однак підставою для перегляду рішень національних судів у зв'язку з виключними обставинами є встановлення факту порушення Україною міжнародних зобов'язань лише міжнародними судовими установами, юрисдикція яких визнана Україною. Доцільно поширити таку підставу й на випадки встановлення порушень Україною міжнародних зобов'язань органами деяких міжнародних організацій, насамперед Комітету з прав людини ООН та Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав (після ратифікації Факультативного протоколу до МПЕСКП).

Враховуючи збройну агресію Російської Федерації, яка мала наслідком тимчасову окупацію частини території України, доцільним є також визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду. В цьому контексті позитивним

є закріплення в ч. 6 ст. 124 Конституції України спеціальної норми, яка дозволяє з 30.06.2019 р. ратифікувати Римський статут МКС.

Список літератури

1. Charter of the United Nations. URL: <http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vii/index.html> (дата звернення: 17.01.2019).
2. Hessbruegge J. A. Human Rights and Personal Self-Defense in International Law. Oxford University Press; 1 edition (January 10, 2017). 400 p.
3. Безсонова М. В. Конституційне право громадянина України на звернення до Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право.* 2015. № 1151, вип. 19. С. 177–180.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16) від 22.05.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79 (дата звернення: 17.01.2019).
5. Рішення Донецького апеляційного суду від 10.10.2018 р. у справі № 227/1505/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77102418> (дата звернення: 17.01.2019).
6. Віткаускас Д., Диков Г. Захист права на справедливий суд відповідно до Європейської конвенції з прав людини : посібник для юристів / Рада Європи, 2-ге вид. (українська версія). 2018. 189 с.
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Бурмич та інші проти України» (Заява № 46852/13 та інші) від 12.10. 2017 р. URL: <https://rm.coe.int/attachment-1-judgment-burmich-gc-46852-13-ukr-translation-/168078eb76> (дата звернення: 17.01.2019).
8. Кориневич А. О. Імплементация стандартів загальної декларації прав людини у міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2009. Вип. 83 (Ч. II). С. 178–182.
9. Летнянчин Л. І. Загальна декларація прав людини та проблеми юридичних обов'язків людини і громадянина. *Вісник Академії правових наук України.* 2009. № 1 (56). С. 113–123.
10. Мартиненко П. Ф. Загальна декларація прав людини: природа, спосіб дії. *Науковий вісник Дипломатичної академії України.* 2000. Вип. 3. С. 26–30.
11. Проект восьмої періодичної доповіді України про виконання положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права / Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/gromadski-obgovorennya-proektu-dopovidi-pro-vidkonannya-mijnarodnogo-paktu-pro-gromadyanski-ta-politichni-prava> (дата звернення: 17.01.2019).
12. Імплементация Урядом заключних рекомендацій Комітету з прав людини, наданих за результатами розгляду Державної доповіді VII циклу. Альтернативна доповідь про виконання Україною Міжнародного пакту про громадянські та політичні права / Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/CCPR-Alternative-Report_ua.pdf (дата звернення: 17.01.2019).
13. Висновки Комітету ООН з прав людини, ухвалені 25.07.2018 р. під час 123-ї сесії Комітету ООН з прав людини, відносно повідомлення № 2250/2013, поданого на розгляд Комітету ООН з прав людини від імені громадянина України Олексія Каташинського. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/komitet-oon-z-prav-lyudini-uhvaliv-rishennya-u-spravi-gromadyanina> (дата звернення: 17.01.2019).
14. Зубарева А. Є. Окремі аспекти виконання рішень Комітету ООН з прав людини в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція.* 2016. Вип. 20. С. 174–178.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання рішень міжнародних організацій з метою захисту прав людини : проект Закону України від 19.05.2015 р. № 2907. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/>

webproc4_1?pf3511=55226 (дата звернення: 17.01.2019).

16. Гутник В. В. Право на захист у міжнародних кримінальних судах: доктрина та практика : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 442 с.

References

1. Charter of the United Nations. URL: <http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vii/index.html>.
2. Hessbruegge, J.A. Human Rights and Personal Self-Defense in International Law. Oxford University Press. (January 10, 2017). 400 p.
3. Bezsonova, M.V. (2015). Konstytutsiine pravo hromadianyna Ukrainy na zvernennia do Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Pravo, 1151, issue 19, 177–180* [in Ukrainian].
4. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi «Zelenchuk i Tsytsiura proty Ukrainy» (Zaiavy № 846/16 ta № 1075/16) vid 22.05.2018 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79 [in Ukrainian].
5. Rishennia Donetskoho apeliatsiinoho sudu vid 10.10.2018 r. u spravi № 227/1505/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77102418> [in Ukrainian].
6. Vitkauskas, D., Dykov, H. (2018). Zakhyst prava na spravedlyvyi sud vidpovidno do Yevropeiskoi konventsii z prav liudyny / Rada Yevropy, 2nd ed. [in Ukrainian].
7. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny u spravi «Burmych ta inshi proty Ukrainy» (Zaiava № 46852/13 ta inshi) vid 12 zhovtnia 2017 roku. URL: <https://rm.coe.int/attachment-1-judgment-burmych-gc-46852-13-ukr-translation-168078eb76> [in Ukrainian].
8. Korynevych, A.O. (2009). Implementatsiia standartiv zahalnoi deklaratsii prav liudyny u mizhnarodnomu pravi. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn, issue 83 (Part II), 178–182* [in Ukrainian].
9. Letnianchyn, L.I. (2009). Zahalna deklaratsiia prav liudyny ta problemy yurydychnykh oboviazkiv liudyny i hromadianyna. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, 1 (56), 113–123* [in Ukrainian].
10. Martynenko, P.F. (2000). Zahalna deklaratsiia prav liudyny: pryroda, sposib dii. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy, issue 3, 26–30* [in Ukrainian].
11. Proekt vosmoi periodychnoi dopovidi Ukrainy pro vykonannia polozhen Mizhnarodnoho paktu pro hromadianski ta politychni prava. Ministerstvo yustytzii Ukrainy. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/gromadski-obgovorennya-proektu-dopovidi-pro-vikonannya-mijnarodnogo-paktu-pro-gromadyanski-ta-politychni-prava>.
12. Implementatsiia Uriadom zakliuchnykh rekomendatsii Komitetu z prav liudyny, nadanykh za rezultatomy rozghliadu Derzhavnoi dopovidi VII tsykladu. Alternatyvna dopovid pro vykonannia Ukrainoiu Mizhnarodnoho paktu pro hromadianski ta politychni prava. Ukrainska Helsinska spilka z prav liudyny. URL: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/CCPR-Alternative-Report_ua.pdf.
13. Vysnovky Komitetu OON z prav liudyny, ukhvaleni 25.07.2018 r. pid chas 123nd sesii Komitetu OON z prav liudyny, vidnosno povidomlennia № 2250/2013, podanoho na rozghliad Komitetu OON z prav liudyny vid imeni hromadianyna Ukrainy Oleksiia Katashynskoho. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/komitet-oon-z-prav-lyudini-uhvaliv-rishennya-u-spravi-gromadyanina> [in Ukrainian].
14. Zubareva, A.Ie. (2016). Okremi aspekty vykonannia rishen Komitetu OON z prav liudyny v Ukraini. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia, issue 20, 174–178* [in Ukrainian].
15. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennia vykonannia rishen mizhnarodnykh orhanizatsii z metoiu zakhystu prav liudyny: Proekt Zakonu Ukrainy vid 19.05.2015 r. № 2907. URL:

http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55226.

16. Hutnyk, V.V. (2018). Pravo na zakhyst u mizhnarodnykh kryminalnykh sudakh: doktryna ta praktyka. *Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

Похил А. Н., соискатель кафедры конституционного права Украины, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.

e-mail: advokat.pohil@ukr.net ; ORCID 0000-0003-1008-9590

Международно-правовые средства защиты человеком своих прав и свобод

В статье рассмотрены вопросы применения международно-правовых средств защиты человеком своих прав и свобод в Украине. Раскрыто содержание основных актов международного права, гарантирующих возможность защищать свои права и свободы от противоправных посягательств. Отмечено, что обращение в Европейский суд по правам человека для защиты прав, гарантированных Конвенцией по защите прав человека и основных свобод, на сегодня является одним из наиболее эффективных средств защиты своих прав, обусловлено, с одной стороны, обязательностью выполнения Украиной его решений, с другой – предоставлением таким решением статуса источников права, суды обязаны применять при решении конкретных дел. Доказано, что Основным Законом гарантировано право обращаться за защитой своих прав и свобод как в международные судебные учреждения, так и в органы международных организаций, членом или участником которых является Украина. Предложено добавить в перечень оснований для пересмотра решений национальных судов в связи с исключительными обстоятельствами установления факта нарушений Украиной международных обязательств органами некоторых международных организаций, прежде всего Комитета по правам человека ООН и Комитета ООН по экономическим, социальным и культурным правам. Обоснована целесообразность признания юрисдикции Международного уголовного суда путем ратификации Римского статута МУС.

Ключевые слова: право на защиту своих прав; самозащиту; международно-правовые средства защиты; обращение в международные институты.

Pokhyl O. M., Applicant of the Department of Constitutional Law of Ukraine, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: advokat.pohil@ukr.net ; ORCID 0000-0003-1008-9590

International legal means of protecting human rights and freedoms

The article deals with the application of international legal means of protection of human rights and freedoms in Ukraine. The content of the main acts of international law, which guarantee the ability to protect their rights and freedoms from illegal encroachments, is studied. The special place of ratified international treaties in the system of sources of law is demonstrated. The author notes that the appeal to the European Court of Human Rights for protection of the rights guaranteed by the European Convention on Human Rights, today is one of the most effective means of protection of the rights that is caused, on the one hand, by obligation of performance by Ukraine of its decisions, with another – recognition by a source of the law the decisions of the European Court of Human Rights which courts are obliged to apply at the decision of specific cases. This makes it possible to recognize the appeal to the European Court of Human Rights for the protection of their rights as a form of self-defense (protection of private interest) and a form of protection of the rights and freedoms of others (protection of public interest). The author notes that Ukraine should solve the systemic problem of non-execution of national courts decisions. This is a violation of the right to a fair trial guaranteed by the European Convention on Human Rights. It is proved that the Constitution of Ukraine guarantees the right of citizens to apply to international judicial institutions and bodies of international organizations (members or participants of which is Ukraine) to protect their rights and freedoms. It is proposed to add to the list of grounds for review

of decisions of national courts in connection with exceptional circumstances the fact of violation by Ukraine of international obligations by bodies of some international organizations, especially the United Nations Human Rights Committee and the United Nations Committee on Economic, Social and Cultural Rights. The expediency of recognizing the jurisdiction of the International Criminal Court by ratifying the Rome Statute of the International Criminal Court is substantiated.

Keywords: right to protect his or her rights; self-defense; international legal remedies; recourse to international institutions.

Надійшла до редколегії 12.03.2019 р.

